

תוכן עניינים

1.....	הקדמה
2.....	1 חנוך לוין והמחזה "חפץ"
5.....	2 ארווין גופמן והצגת העצמי
10.....	3 כבוד והצגה עצמית ב"חפץ"
16.....	סיכום
17.....	ביבליוגרפיה

הקדמה

המחזה "חפץ" (1971) היה ההצלחה הגדולה הראשונה של המחזאי חנוך לוין, ולמעשה היה המחזה שהפך אותו לאחד המחזאים המוכרים ביותר בישראל. הוא זכה בפרסים חשובים ואפילו נכנס לתוכנית הלימודים של משרד החינוך.

כמו כל יצירה חשובה, אפשר לנתח את המחזה הזה בצורות שונות מאד. אבל יש נושא אחד שהוא מאד בולט במחזה וקשה מאד להתעלם ממנו – השפלה. כמו שאחת מהביקורות הראשונות עליו כתבה בכותרת שלה, המחזה הוא "היררכיה של השפלה".¹ גיבורי המחזה מנסים להשפיל אחד את השני בלי הפסקה, ומי שמושפל ממחר לנסות להשפיל מישהו אחר. יש כמובן עוד דברים במחזה הזה, אבל הכבוד האבוד של הדמויות הוא ללא ספק מוטיב מרכזי במחזה. אבל כבוד והשפלה יכולים להיראות כמו נושאים פשוטים מדי, שקופים מדי. אלה לא הנושאים שנהוג היום לדבר עליהם בניחוח האקדמי של התיאטרון. למעשה, כמו שנראה בהמשך, יש מבקרים שגם אומרים שניתוח שמתרכז בנושאים האלה הוא לא מתוחכם מספיק.

אולי הסיבה לזה היא שאלו הם נושאים שנראה שאין הרבה מה להגיד עליהם, בגלל שהם כאילו פשוטים מדי. אבל יש לזה יוצא דופן חשוב אחד. הסוציולוג ארווינג גופמן, שנחשב לאחד מהסוציולוגים החשובים ביותר במאה העשרים, בנה את הקריירה שלו על פיתוח תיאוריה מורכבת של הדרך שבה אנשים עוסקים בלהציג את עצמם בפני אחרים, מעל לכל בשביל לשמור על הכבוד שלהם. לפי גופמן, ההצגה הזאת היא אולי מה שהופך אותנו לבני אדם. כלומר, מה שנראה לגופמן כשאלות החשובות ביותר בשביל להבין את היחסים בין בני אדם הם השאלות שעומדות במרכז של "חפץ" – איך אנשים מציגים את עצמם בפני אחרים בשביל לבסס את הכבוד שלהם. זה יהיה הנושא של העבודה הזו.

הפרק הראשון יהיה סקירה של מה שנכתב על "חפץ" בביקורת ובכתיבה המחקרית. הפרק השני יסקור את עבודתו של גופמן, בעיקר ביחס לשני הנושאים הרלבנטיים למחזה הזה – הצגת העצמי והכבוד. הפרק השלישי יהיה נסיון לחבר את שני הפרקים האלה לניתוח של "חפץ" לפי התיאוריות הסוציולוגיות של גופמן.

1 חנוך לוין והמחזה "חפץ"

חנוך לוין (1943-1999) נחשב בעיני רבים לגדול מחזאי ישראל בכל הזמנים. אין עוד מחזאי ישראלי שזכה לכל כך הרבה מאמרי ביקורת בעיתונות ובאקדמיה, והשאייר אחריו כל כך הרבה יצירות: 63 מחזות, ועוד כמה ספרים של שירה, פרוזה, ומערכונים. הוא כתב ופרסם מ-1967 ועד שנת מותו, ובמשך כל השנים האלה הוא גם הוצג בתיאטרון כמעט כל שנה.

לא רק שהוא כתב ופרסם כל כך הרבה, הוא גם זכה ליחס חסר תקדים בישראל. מצד אחד, הוא עורר התנגדות עצומה, בעיקר בגלל הכתיבה הפוליטית שלו. הוא כתב הרבה נגד המדיניות המיליטריסטית של ממשלת ישראל, ונגד תופעות שונות שקשורות לצבא ולכיבוש, כמו פולחן השכול. מסיבות אלו היו מקרים רבים שבהם פוליטיקאים דיברו נגד הכתיבה שלו, ואפילו היו הפגנות ציבוריות נגד ההצגות שלו, בעיקר בשנים הראשונות של העבודה שלו. מצד שני, הוא זכה בביקורת הישראלית ליחס מיוחד, ששום מחזאי ישראלי אחר לא קיבל. הוא נחשב בעיני מבקרים מסוימים למחזאי גדול לא פחות מסמואל בקט, והיו מבקרים שהשוו אותו

¹ מרים אורן, "ההיררכיה של ההשפלה", 'מאזנים', 3,36 (1973), 236–233.

לפרנץ קפקא או לפיודור דוסטויבסקי (אבל צריך לציין שרק בישראל לזין זכה למעמד כזה, ובמדינות אחרות הוא מוכר פחות, ובטח שפחות מסמואל בקט).²

הכתיבה של לזין קיבלה פרשנויות רבות, מכיוונים שונים – מרקסיזם, פסיכואנליזה, סטורטורליזם ועוד. באופן יוצא דופן יחסית למחזאי, הכתיבה עליו היתה אישית מאוד, גם באקדמיה. הוא עורר רגשות חזקים מאוד במבקרים, גם חיוביים וגם שליליים.³ כפי שנראה, המחזה "חפץ" הוא דוגמא טובה לזיכוח הסוערים על הכתיבה של לזין.

אחד הנושאים שחוזרים בביקורת על לזין היא שהוא "חד-נושאי" – כלומר, הוא אולי כותב הרבה מאד, אבל לכאורה כל הזמן על אותם נושאים. הנושאים האלה, לפי המבוא לספר על לזין, הם אותם נושאים שגם בקט כתב עליהם כל חייו. "בקט ולזין כתבו באופן אינטימי, אינטואיטיבי ואינטנסיבי על אותם נושאים: לידה, אהבה, מוות, בדידות, השפלה".⁴ הנושא האחרון, השפלה, הוא הנושא שלפחות ממבט ראשון הוא הנושא העיקרי של המחזה "חפץ".

המחזה "חפץ" עלה לראשונה בתאטרון חיפה ב-1972. הוא היה ההצלחה הציבורית הראשונה של לזין, ואפילו זכה בפרס נשיא המדינה לספרות (פרס שלזין סירב לקבל). מאז הפך המחזה לאחד המחזות המוכרים ביותר של לזין, והוא המחזה היחידי שלו שנכנס לתוכנית הלימודית של בתי-הספר התיכון בישראל. בגלל שמאז פרסם לזין עוד מחזות רבים, הביקורת המאוחרת יותר לא מתעסקת הרבה כל-

² שמעון לוי, מבוא, חנוך לזין: האיש עם המיתוס באמצע: עיונים ביצירתו התיאטרונית של חנוך לזין. תל-2004. אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2004.

³ שם

⁴ שם, עמ' 9.